

نسخه‌ای کهن از نهج البلاغه در هند

محمد تقی دانش‌پژوه*

نهج‌البلاغه از ارزنده‌ترین سندهای شیعی است که سخنان پیشوای شیعیان جهان در آن گردآمده است. نسخه‌های آن فراوان است و یکی از آن‌ها که مورخ ۵۵۳ هجری است در مجموعه رامپور هند است (فیلم ۵۰۴۶، عکس ۷۰۴۶، دانشگاه تهران) که در آن این دفترها دیده می‌شود.

۱. نهج‌البلاغه: به‌نسخ عبدالجبار بن الحسین ابی‌القاسم فراهانی در روز چهارشنبه ۱۹ جمادی‌الاول ۵۵۳ هجری نزد ضیاء‌الدین تاج‌الاسلام ابی‌الرضی فضل‌الله بن علی بن عبیدالله حسنی ادام‌الله‌ظله که در روستای جوشقان راوند جای‌گزیده بود، از روی نسخه نوشته خود او در نیمه روز پنجشنبه، جمادی‌الاول یا جمادی‌الثانی سال ۵۵۴ هجری که نویسنده می‌گوید شنیده‌ام که کسی آن را بر وی می‌خوانده است، از کتاب‌هایی است که ابوعبدالله اصفهانی در ۸۶۶ هجری می‌خوانده است، در پایان افزوده رضی بر آن پس از نقش خواتیم علی و پس از شعری که استاد امام ابویوسف یعقوب بن نیشابوری بر پشت نسخه خود از این کتاب نوشته بود «نهج‌البلاغه نهج مهیج جدد...» و شعرهای عربی ناصح‌الدین ابوجعفر محمد و حافظ آمده است.

انشدنی الحافظ:

الموت لا والدا بیتی ولا ولدا هذا السبیل الی ان لا تری ابدا
للموت فینا سهام غیر محطّۃ من فاته الیوم سهم لم یفته غدا

* استاد و محقق ایرانی.

ترجمتها:

بسیار مگو دلا که سودی نکند و ر جهد کنی بسی نمودی نکند
چون جان تو صد هزار بر هم نهد او و آتش زند اندران که دودی نکند
سپس شعر ابن نباته از روی نوشته ضیاءالدین تاج الاسلام، فصل الدعاء.

۲. **خصائص الائمة الاثني عشر:** از رضی که در آغاز فضل الله بن علی حسینی ابی الرضا راوندی در ذی قعدة ۵۵۵ هجری گواهی می نویسد به خط خود که آن را شیخ رئیس الولد وجیه الدین فخرالعلماء ابوعلی عبدالجبار بن الحسین ابی القاسم الحاج الفراهانی خومجانی بر من خوانده و من آن را از شیخ خود ابو الفتح اسمعیل بن الفضل بن احمد بن اخشید سراج از ابوالمظفر عبدالله بن شیب از ابو الفضل خزاعی از رضی روایت دارم، از کتاب های خواندنی از شیخ ابو عبدالله اصفهانی در سال ۸۶۶ هجری، نسخ همان عبدالجبار فراهانی خومجانی در ۴ شوال ۵۵۳ هجری و خوانده در ذی قعدة ۵۶۵ هجری با شعر عمادالدین رشید الاسلام طوسی به عربی درباره ائمه، با پراکنده های عربی به نظم و نثر، نیز آمده است که خوانده ام بر دیوار رباطی بیرون شهر کاشان:

گر عفو کند ندارم از عالم پاک گر عدل کند شدم بیک باره هلاک
روزی صد ره بگویم ای صانع پاک مستی خاکم چه آید از مستی خاک

*

چون پرخطر است راه در غوشی به چون بیم شما راست فراموشی به
چون کار به قسمت است کم کوشی به چون نبیوشند حدیث خاموشی به
۳. **الرسالة الاهوازیه فی مکارم الاخلاق:** از امام جعفر صادق^(ع) در پاسخ پرسش عبدالله نجاشی زیدی شیعی شده، بدین گونه:

”رسالة لمولانا ابی عبدالله جعفر بن محمد الصادق علیهما السلام الی عبدالله بن النجاشی رحمة الله فی مکارم الاخلاق، بسمله. روی الشيخ العدل محمد بن یعقوب رحمة الله قال: انا محمد بن جعفر الاسدی رحمة الله...^۱ ما بنداد قال: انا ادريس بن

۱. یک کلمه خوانده نمی شود.

زیاد عن عبیدالله بن سلیمان النوفلی البصری قال. کنت عند ابی عبدالله علیه‌السلام فاذا انا بمولی عبدالله بن النجاشی قدورد علیه بکتابه فسلم علیه واصل الکتاب ففضه“.

نسخه به‌نسخ است نوشته در روز پنجشنبه ۱۴ محرم ۵۵۴ هجری در مسجد جامع کاشان گویا نزد همان ضیاءالدین تاج‌الاسلام سلطان‌العلماء ابوالرضا فضل‌الله بن علی بن عبدالله حسنی راوندی.
در پایان آمده است:

”حدثنا الشیخ الحافظ حاکم‌الدین زین الحافظ خادم حدیث رسول الله (ص) ابوعبدالله النطنزی ادام الله نعمائه املاء فی المسجد الجامع بقاسان یوم الاربعاء العشرین من جمادی‌الاول سنه... مائه قال اخبرنی القاضی اسفندیار بن رستم الغازی فی ما قرأت علیه قال: انا ابوالرجاء بندار بن بانی (؟) قال انا ابوسعید الحسین بن علی بن سهلان“^۱.

علاء‌الدین محمد گلستانه اصفهانی درگذشته ۱۱۰۰ هجری آن را بنام منهج‌الیقین (ش ۵۹۵ دانشگاه) به‌فارسی درآورده و مجلسی هم آن را در آداب‌الولایه خود به‌فارسی برگردانده است.^۲

۴. پنج صفحه شعر و حدیث که بد عکس برداری شده و درست خوانده نمی‌شود.
۵. مصارع‌المصارع خواجه طوسی به‌نستعلیق عربی گویا از سده ۸ و ۹ هجری، ش ۳۶۳۳.

۶. اعلام نهج‌البلاغه که مؤلف آن را درست نمی‌شناسیم و او پس از سید مرتضی و رضی و امام وبری و شارحان دیگر که نام نمی‌برد می‌زیسته است. شرحی است بیشتر لفظی و لغوی و خودش در دیباچه آن را چنین نامیده، ولی از خود یاد نکرده است.^۳

۱. شهید ثانی آن را در کشف‌الراییه با سندی دیگر از ابن قولویه گنجانده است. (ص ۳۶)
۲. آقا بزرگ تهرانی، آقا محسن: الذریعة الی تصانیف‌الشیعة، چاپ تهران، ۱۳۳۳ ش، ج ۲، ص ۲۸۵؛ ج ۲۳، ص ۲۰۰؛ منزوی، ص ۵۱۶.
۳. فهرست بهار، ج ۲، ص ۴۵۱.

نسخه سمادی که اکنون در کتابخانه کاشف‌الغطاء شیخ محمد حسین در نجف هست و گویا فیلمی از آن هم در کتابخانه حکیم در نجف باشد، از گفته آقای سید عبدالعزیز طباطبائی.

نسخه به‌نستعلیق گویا از سده ۱۱ هجری است و شارح در آن «زید بن علوی» خوانده شده که بیست و سه سال پس از مرگ رضی به‌نگارش درآورد. در آن آمده است که نسخه را سید مرتضی حسین کتابدار کتبخانه علوم دینیه برای نواب حامد علی خان بهادر والی ریاست رامپور در سال ۱۳۲۲ هجری فراهم کرده است.^۱

در نسخه حاشیه‌هایی است با رمز «سعید» در پایان آن‌ها.

در فیش یا برگه نسخه آمده است «اعلام نهج‌البلاغه علی بن ناصر» ولی همان مرتضی حسین در پایان شارح را «زید بن علوی» می‌نامد.

عبدالله محمد بن یوسف سورتی در ۱۳۳۳ هجری در این نسخه سرگذشتی از سید رضی به‌عربی گذارده است.

پس در این مجموعه رامپور، هم نسخه‌ای کهن از نهج‌البلاغه را شناختیم و هم به‌یکی از شروح ارزنده آن دست یافته‌ایم.